

Katsaus

numero 3-4 1965

Pertti Hemánus

Pasi Rutanen

Arhippa Perttunen

Reijo Wilenius

Matti Kukkaroinen

Silmäyksiä

Uudet profeetat

Ennusteita

Pitojen loppu

Hamarskjöldin kehityksestä

Kiinalaiset, kehitysapu ja hyvinvointiajattelu

Nykyihmisen määrittelyä/Käsityöläinen ja luoja/Ymmärtämisen rajat/Yhteiskunta ja luonto/Eliitti ja massa

KULTTUURI-POLITIIKKA-TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Kalevankatu 25 A 16, puhelin 62 49 78

Vuositilaus 6 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Tähystäjän postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy kuudesti vuodessa.

Yhdeksäs vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

UUDET PROFEETAT

Pertti Hemánus

Ei ole pitkä aika kulunut siitä kun tässä maassa oli ylvästä olla historioitsija. Se toi paikan parnassolla, etuoikeuden esiintyä juhla-puhujana ja -kirjoittajana, se toi etevimmille eräänlaisen kansallisen profeetan aseman. Nyt historioitsijamme ovat joutuneet vähä vähältä laskeutumaan alas parnassolta ja heidän sijaansa ovat kipuamassa yhteiskuntatieteilijät.

En ota kantaa siihen, ovatko yhteiskuntatieteilijät nimenomaisesti tavoitelleet uuden profeetan mainetta. Kenties se on heille tullut pyytämättä, kuin taivaan lahjana, mutta epäilemättä he ovat mielihyvin ottaneet sen vastaan. Erittäin kiintoisaa olisi tutkia, mistä motiiveista nuoret tätä nykyä ryhtyvät opiskelemaan toisaalta historiaa, toisaalta yhteiskuntatieteitä. Minun hypoteesini on tämä: historiassa viehättää varma ja turvallinen joskaan ei kovin näkyvä asema opettajana, yh-

teiskuntatieteissä mahdollisuus, vaikka pienikin, päästä joskus näkyvään asemaan, keskeisiin tehtäviin ohjaamaan yhteiskunnan kehitystä. Edelliseen tavoitteeseen kenties liittyy halu turvata yhteiskunnan jatkuvuutta liioilta »repiviltä voimilta», jälkimmäiseen kenties halu pyrkiä viemään valtaa liian voimakkaiksi koetuilta »vanhoillisilta voimilta».

Vähäinen kiinnostus historiaa kohtaan on tiettävästi pinnallisuutta. Tunnustan pinnallisuuteni: olen pyrkinyt lukemaan historiaa hieman kuin velvollisuudentunnosta, mutta tavallisesti olen pettynyt, kirjat ovat jättäneet minut kylmäksi. Ne ovat sisältäneet paljon nimiä ja vuosilukuja mutta vähän suuria linjoja, ne ovat kertoneet paljon johtajista mutta vähän niistä kansankerroksista jotka kaikissa yhteiskunnissa ovat enemmistönä. Ajattelen vilpittömästi ja subjektiivisesti että yhteiskuntatieteillä on paljon enemmän annettavaa kuin historialla.

Historioitsija ja yhteiskuntatieteilijä käsittävät roolinsa eri tavoin. Jos äärimmäisen yksinkertaistetusti voi sanoa että jokaisen yhteiskunnan perusongelmia ovat kiinteytys ja tehokkuus, silloin historioitsijaa kiinnostaa enemmän edellinen, yhteiskuntatieteilijää jälkimmäinen.

Kiinteyttä on uskottu lisättävän korostamalla kansakunnan yhteisiä arvoja. Ja mikä tärkeintä, tämä usko lienee ollut oikea: kansakunnan kiinteyttä on myös kyetty lisäämään korostamalla yhdistäviä tekijöitä. Tosin tämä on tapahtunut sillä riskillä, että ne kansanosat jotka eivät ole tunteneet arvojen yhdistävän voiman ulottuvan itseensä ovat korostamisen seurauksena entistä enemmän vieraantuneet. Tietenkään historian tutkimukselta ja opetukselta ei ole puuttunut poliittista relevanssia. Oletamus: mitä enemmän poliittisesti oikealla ihminen on, sitä varauksettomammin hän hyväksyy esim. koulussa saamansa historian opetuksen.

Yhteiskuntatieteilijöiltä on verraten harvoin tultu kysymään neuvoa siitä, miten yhteisön kiinteyttä voitaisiin lisätä. Sen sijaan heitä erittäin usein on pyydetty ratkomaan tehokkuusongelmia, selvittämään miten johonkin päämäärään päästäisiin rationaalisimmin. Kiinteyden ongelmat eivät ole tuoneet tutkijoille enempää rahaa kuin mainetta, tehokkuuden ongelmat ovat parhaimmillaan voineet tuoda kumppakin. Onko ihme että tutkijat ovat itsestään valikoituneet siitä päästä, jota tehokkuus kiinnostaa kiinteyttä enemmän?

Tietenkään tehokkuuspyrkimys ei puutu poliittista relevanssia. Eräs yhteiskuntaamme halkovia rintamalinjoja on tätä nykyä usko toisaalta suunnitteluun, toisaalta orgaaniseen suunnittelemattomaan kehitykseen. Aineistoa analyysin tarpeisiin tarjoaisi esim. viime talvena käyty taide- ja korkeakoulupoliittinen keskustelu (vrt. Urho Kekkonen—Oiva Ketonen—Paavo Koli ja Pentti Renvall—Pirkko Rommi—Kauko Kare). Jos yhteiskuntatieteilijä ei uskoisi minkäänlaiseen suunnitteluun, jos hän ei uskoisi edes joissakin rajoissa voitavan laskea että päämäärään A päästään tehokkaammin keinolla a_1 kuin keinolla a_2 tai a_3 , hänen luultavasti olisi vaihdettava alaa tai mentävä luostariin vapautuakseen tarkoituksettomuuden tunteesta.

Yhteiskuntatieteellisen kielen nykyisiä muotisanoja on pluralistinen, moniarvoinen. Subjektiivisuudessa uskallan väittää että pluralismista puhuminen ei ole vain suun tunnustusta. Yhteiskuntatieteilijä joutuu työssään niin useasti selvittämään yhteiskunnan eri kerrosten välisiä asenne- ja mielipide-eroja, ettei tämä voi olla vaikuttamatta hänen koko tapaansa hahmottaa maailmaa. Yhteiskuntatieteilijän yhteiskuntakuvassa risteilevät kaikenisuuntaiset voimaviivat: siinä eri ryhmillä on erilaisia päämääriä ja arvoja, joiden kaikkien hyväksi on periaatteessa oikeus työskennellä, kunhan avoimien konfliktien vaara säätelyllä vältetään.

Tällainen tapa hahmottaa maailmaa on eräänlaista demokratian sisäistämistä. Luotan yhteiskuntatieteilijöihimme siinä suhteessa, että niin paljon manipulatiivista valtaa kuin heillä jo tänään ja vielä paljon enemmän huomenna on, en usko heidän pyrkivän omaksumaan mitään »puolueettoman asiantuntijan» kaapua, jonka varjolla he haluaisivat valtaa myös päämäärien ja arvojen alalla. He kokevat roolinsa sittenkin teknikon rooliksi, he kokevat tekevänsä selvitys- ja suunnittelutyötä sellaisten päämäärien hyväksi, jotka he — mielenterveyden kannalta toivottavasti — hyväksyvät mutta joita he eivät kuitenkaan itse ole asettaneet.

Sitä paitsi on olemassa sekin mahdollisuus että he eivät syvemmin hyväksy eivätkä hylkää mitään heidän työtään sivuavia arvoja. Varsin sattuvasti Jaakko Blomberg on kirjoittanut, että yhteiskuntatieteilijöitä on uhkaamassa yhteiskunnasta vieraantumisen vaara. Ymmärrän hyvin: jos tutkija näkee edessään yksinomaan joidenkin arvojen hyväksymistä yhteisössä kuvastavat taulukoidut mielipidejakautumat, hän alkaa vaikuttaa epäinhimilliseltä.

Ulkopuoliset näkevät tilanteen usein toisenlaisena. He kuvittelevat yhteiskuntatieteilijät radikaaleiksi, luulottelevat heidän hyväksyneen ja sisäistäneen joitakin totutuista poikkeavia arvoja. Tämä lienee harhakäsitys. Valitessaan ammattinsa tutkija useasti on hylännyt konservatismiin mutta ei ole sisäistänyt sen sijasta mitään uutta arvojärjestelmää. On tyypillistä, että kun Pekka Kuusi etsiytyi niinkin kyseenalaisesti radikaaliseen leiriin kuin sosiaalidemokraatteihin, tapaus herätti huomiota juuri eräänlaisena harvinaisuutena.

Kuten sanottu, näen mielelläni profeetan roolin siirtyneen historioitsijoilta yhteiskuntatieteilijöille. Kuitenkin minä pelkään näiden jälkimmäisten vielä useasti olevan liian pieniä suurta rooliaan kantaamaan.

Tarkkaan ottaen ei kysymys ole miehistä vaan heidän eväistään. Kun yhteiskuntatieteet nyt alkavat olla murtaneet epäilysten jään kansan laajojen kerrosten mielissä, ne ehkä ovat murtaneet sen liian kertakaikkisesti, suhde niihin on liian lämmin, niiltä odotetaan liikaa. Erik Allardt kertoi kokemuksenaan Kalifornian Berkelystä, että sosiologiaa siellä ryhtyvät opiskelemaan monet ns. maailmanparantajatyypit, nuoret jotka uskovat tuon tieteen avulla kykenevänsä korjaamaan tehokkaasti yhteiskunnan epäkohtia. Monet myös pettyvät opiskelusaan (ja Allardtin mukaan lähtevät rauhanjoukkoihin — taasko pettyäkseen?). Ehkä pettymykset ovat edessä myös meillä.

Tarkemmin perustelematta väitän: yhteiskuntasuunnittelun edellytykset eivät meillä ole vielä läheskään niin pitkälle kehitetyt kuin moni nimenomaan tutkijoiden ulkopuolinen uskoo. Niin tärkeitä kuin olisi tietää, pääsemmekö A:han tehokkaimmin $a_1:n$, $a_2:n$ vai $a_3:n$ avulla, me usein joudumme tekemään päätöksemme hatarasti, perustamaan sen enemmän otaksumiin kuin täsmälliseen tietoon. Onpa kyseessä sitten joukkotiedotusvälineen aineiston valinta tai koulusuunnittelu, kriminaalipolitiikan uudistus tai alkoholipolitiikan ohjaaminen, hallintamme ulkopuolella kummittelevat väliin tulevat muuttujat saattavat sotkea laskelmamme.

Yhteiskuntatieteilijät joutuvat vielä operoimaan liian karkeilla käsitteillä. En tarkoita että Pekka Kuusi olisi huonompi kuin kukaan muukaan, mutta olen kyllä jo kyllästynyt *ihmiskeskeisyyteen, kokonaisvaltaisuuteen ja kasvuhakuisuuteen*. Harppaukset teoreettisista käsitteistä operatiiviselle tasolle, jolla tutkimukset on tehtävä, ovat usein liialliset, joudumme hyppäämään monta askelta kerrallaan. Vakasamme on toistaiseksi vielä liian vähän ennustevoimaista tietoa. Ja kuitenkin profeetan ammattitaidon tulisi olla juuri ennustamisen taitoa.

Pasi Rutanen

ENNUSTEITA

Samalla kun teatterissa palataan yhä enemmän Shakespearaan ja vanhaan verevyyteen, maailman intellektuellit ovat menettämässä kaikilla aloilla uskoaan 1950-luvun ihanteisiin. James Bond, Saint Tropez, urheiluautot, asustemuoti ja sex ovat tappaneet ihanteet. James Bond on mies, joka elää väkivallan ja koneiden maailmassa ilman sielua. Juuri tällainen haluaa sisimmässään olla sekä intellektuelli että porvari. Elämä voidaan tavoittaa elämästä eikä kirjoista; beachien mannekkineista ja kansainvälisiltä lentokentiltä.

Kuitenkin on Isaac Deutscher löytänyt amerikkalaisen nuorison, joka luovuttaa vertaan amerikkalaisten pommien haavoittamille pohjoisvietnamilaisille ja suunnittelee vapaaehtoispataljoonan muodostamista vietkongin riveihin. Deutscher sanoo, että USA:ssa herännyt uusi arvostelun henki on lähes yhtä merkityksellinen kuin aikoinaan destalinisointi Neuvostoliitossa.

Onko Euroopan nuoriso nyt vaihteeksi konservatiivinen?

Humaanisuus on katoamassa kansainvälisestä politiikasta.

Algerin afroaasialaisen farssin jälkeen nuoret kansakunnat ovat joutuneet toden eteen. Monetkaan eivät enää usko, että värilliset kokoontuvat edes ensi marraskuussa. Heidän ihanteensa ovat särky-mässä itsenäistymisen jälkeisen krapulatilan yhä kasvaessa ja köyhien ja rikkaiden maiden välisen kuilun laajetessa kiihtyvää vauhtia.

Aseistariisunta tuntuu turhalta. Kolmannet vallat hankkivat joka tapauksessa omat pomminsa. Pentagonin asiantuntija Kahn sanoo, että paikallinen ydinsota käydään viidentoista vuoden kuluessa joko Indonesian tai Egyptin suunnalla.

Täysin hyödytön avaruuskilpa jatkuu. Kukaan ei ole nähnyt enkeleitä, kuussa ei ole juustoa eikä Marsissa kanavia. Ihmisen typerä seikkailu avaruudessa on kerännyt maapallon lähettyville kaikkea mahdollista roskaa pellinkappaleista kuolleisiin apinoihin. Mitään uutta ei ole löydetty. Ja mikäli enkeleitä olisi, he eivät enää viihtyisi maapallon lähettyvillä.

Eurooppaan luodaan yhteismarkkinoita. EEC ei kuitenkaan selviä kriisistään ennen kenraali de Gaullen kuolemaa. Viiden vuoden ajan Euroopan yhteinen kauppapolitiikka joutuu polkemaan paikoillaan. Sen sijaan suhteet Ranskaan alkavat olla kaikille pienille maille tärkeitä.

Yhdistyneet Kansakunnat on menettänyt merkityksensä afroaasialaisen blokin, kommunistiblokin ja läntisen blokin ollessa nyt lähes täysin hajalla. Yhteisiä intressejä ei enää ole.

Ideologisten ryhmittymien ja ihanteiden särkyessä integraatio ei ole enää kansainvälisen politiikan avainsana. Paikalliset intressit, salaiset palvelut, kyynillisyyt ja epätoivo ovat hävittäneet 1950-luvulla hämmöittäneen humanin maailman, joka oli useiden intellektuellien mielissä.

Vain Euroopassa on enää pelastus. Sen viinit, sikaarit, naiset, ravintolat, beachit ja urheiluautot ovat yhä maailman parhaita. Humani nuoriso jää Amerikkaan, missä sillä ei kuitenkaan ole mitään toiminnan mahdollisuuksia.

PITOJEN LOPPU

Vuoden huomattavin kotimainen esikoiskokoelma on Arhippa Perttusen »Runot» (Kirjayhtymä), jota tuskin on tähän mennessä huomattu. Arhippa, joka lauloi Lönnrotille keväällä 1834 kolmatta päivää kuviltaan väkevää, muodoltaan virheetöntä runoa, sai uhrata maineensa Kalevalan hyväksi, jossa hänenkin runojaan esiintyy, tosin Lönnrotin siistiminä. Nyt vasta on ensi kerran julkaistu hänen runonsa alkuperäisessä hahmossa. Niihin kannattaa tutustua. Seuraava katkelma on Päivölän pitojen vitalistinen loppu.

Ruma Ruotus paitulainen
pian suuttu ja vihastu,
sanan virkki, noin nimesi:
»Mitelkämme miekkojamme,
katselkamme kalpojamme,
kummall on pitempi miekka,
kumman kalpa kaunehempi,
senpä eellä iskeminen!»

Sano kaunis Kaukomieli:
»Läkkämme ulos pihalle,
pihall on veri parempi,
heinän päässä helpehempi,
kanervoilla kaunehempi;
pessyt penkit hierellemme,
tuvan uuen turmelemme!»

Mentihin ulos pihalle
mitellähän miekkojansa,
katsellahan kalpojansa.
Sano kaunis Kaukomieli:
»Sinun on pitempi miekka,
sinun kalpa kaunehempi,
minun on luissa lohkiellut,
pääkasuissa katkiellut,
sinä eellä iskemähän.»

Ruma Ruotus paitulainen
iski miestä miekallansa,
eipä vuole vermentänä,
ottant orvaskettuana;
iski kerran, iski toisen,
kohta kolmantsi rapuupi;
ei ou tuosta tuon parempi.

Sano kaunis Kaukomieli:
»Anna mieki miekallani,
jos on luissa lohkiellut,
pääkasuissa katkiellut.»
Laski pään on päältä olkan
niinkun naatin nagrihasta,
evän kaikesta kalasta.

Reijo Wilenius

DAG HAMMARSKJÖLDIN HENKISESTÄ KEHITYKSESTÄ

Hammar skjöldin kuoleman jälkeen syksyllä 1961 löytyi hänen jäämistöstään käsikirjoitus ja kirje, jossa hän selitti ystävälleen Leif Belfragelle käsikirjoituksen luonnetta:

»kenties muistat että kerran mainitsin sinulle, että kaikesta huolimatta pidin eräänlaista päiväkirjaa,...

»Aloitin sen ajattelematta että kukaan saisi koskaan nähdä sitä. Tilanne on nyt toinen, kaiken sen jälkeen mitä minulle on tapahtunut, mitä minusta on kirjoitettu ja sanottu. Muistiinpanoista paljastuu ainoa oikea 'profiili', mikä voidaan piirtää. Ja sen vuoksi olen viime vuosina ottanut huomioon, että ne voidaan julkaista, vaikka olen yhä kirjoittanut itseäni enkä yleisöä varten.

»... ne ovat erääläinen 'valkoinen kirja', jossa on kysymys neuvotteluista itseni — ja Jumalan kanssa.»

Päiväkirja — aforismeja, luonnoksia, runoja — julkaistiin Ruotsissa 1963 nimellä »Vägmärken» (Suomessa 1964 nimellä »Kiinnekohtia»). Ilmestyessään se herätti runsaasti huomiota. Julkisessa keskustelussa on esiintynyt kaksi äärimmäistä asennetta siihen. Toisaalta on puhuttu tekijän suuruudenhulluudesta, edesvastuuttomuudesta, mielenvikaisuudesta ja jumalanpilkasta, siitä että Hammar skjöld samasti itsensä Jeesuksen kanssa. Vastakkaista arvostusta edustaa mm. Sven Stolpe Dag Hammar skjöldin elämäkerrassa: »Dag Hammar skjöldin elämä ja kuolema ja jälkeenjäänyt kirja ovat Ruotsissa käännteentekevän merkittävä henkinen tapahtuma. Viime aikoina ovat pakanalliset muotiskribenttimme pilkanneet kaikkea puhetta puhtaudesta, uhrista, itsensä voittamisesta pelkkänä perversiteettinä ja selittäneet kristinuskon elämänkelvottomaksi ja valheelliseksi. Rinnan tämän kanssa on kirjallisuutemme muuttunut — usein pornograafiseksi — ihmisen kuvaamiseksi ali-inhimillisellä tasolla. Tässä suuressa alennuksessa ja puutteessa ilmenee Hammar skjöldin kirja suurena valona — elävän henkisen elämän virtana, todistuskappaleena siitä, että vanhat kristilliset sanat voivat täyttyä elämällä, että kristillinen tie on yhä elämän tie.»

Näiden kahden äärimmäisen mielipiteen välillä kulkee luullakseni

Hammar skjöldin merkintöjen 'tavallisten' lukijoiden keskitie. Yksityisissä keskusteluissa tulee ilmi, että kirja on merkinnyt monille vakavaa ja syvää elämystä — on vain vaikea sanoa, mitä tuo 'syvyys' on. Tuskin se pelkästään perustuu Hammar skjöldin sanoman hämäryyteen ja moniselitteisyyteen.

On luultavasti vielä liian aikaista kirjoittaa Hammar skjöldin henkistä elämäkertaa. Stolpella on ilmeisiä vaikeuksia ymmärtää hänen elämänsä ja ajatteluaan perinteellisin kristillisin käsittein. Ei ole paljon saavutettu sillä, että puhutaan 'kristillisestä mystikosta' ja 'Kristuksen seuraamisesta'. Vielä vähemmän on saavutettavissa pelkällä 'psykologisella' tulkinnalla. Tältä kannalta täytyy tulla käsitykseen, että tässä kysymys on tavalla tai toisella harhautuneesta sielunelämästä. Seuraavassa pyrin lähinnä vain luonnehtimaan kuvaukseen. Hammar skjöldin päiväkirja on yksityiskohdissaan niin vaikeasti avautuva, että täytyisi varmasti hyvin pitkään sitä tarkastella ja miettiä, ennenkuin kaikki sen oleelliset piirteet selkiytyvät. Hammar skjöldin kehitys sisältää arvoituksia, joita ei pitäisi liian helposti ratkaista ja sivuuttaa.

Jo ensi lukemalla saa vahvan vaikutelman: tässä elämässä on tapahtunut jokin johdonmukainen kehitys. Se näyttää eräitä henkisen kehityksen tyypillisiä, 'yli-yksilöllisiä' piirteitä. Hammar skjöldin sisäinen elämä jakautuu selvästi kahteen vaiheeseen; jälkimmäinen vaihe rakentuu edelliselle, mutta tavalla, joka edellyttää myös jonkin uuden elementin mukaan tulemistä.

Ensimmäisessä vaiheessa muodostui polttavia kysymyksiä, mutta samalla muodostui vastauksen saamisen edellytyksiä. Toisessa vaiheessa hän löysi vastauksen tai ennemmin vastauksen alun; mutta vastauksen, joka oli kypsynyt hänessä itsessään. Siten saatamme ymmärtää mitä hän tarkastellessaan elämänsä ääri viivoja, helluntaina 1961 kirjoitti:

»En tiedä kuka — tai mikä — kysymyksen esitti. En tiedä milloin se tehtiin. En muista että olisin vastannut. Mutta kerran vastasin *kyllä* jollekin — tai johonkin.

»Tuosta hetkestä on lähtöisin varmuus siitä, että olemassaolo on mielekäs ja että elämälläni siksi, alistettuna, on päämäärä.

»Siitä hetkestä lähtien olen tiennyt mitä merkitsee, ettei tule 'katsoa taakseen' eikä 'huolehtia huomisesta'.

»Vastauksen ariadnenlanka johti minut elämänlabyrintin läpi sellaiseen ajankohtaan ja paikkaan, missä tiesin, että tie johtaa riemuvoittoon, joka on tappio (undergång), ja tappioon, joka on riemuvoitto, ja että palkinto elämänpanoksesta on pilkka, ja syvin alennus se ylennys, mikä on ihmiselle mahdollinen. Sen jälkeen menetti sana 'rohkeus' merkityksensä, koska minulta enää ei voitu mitään riistää.

»Matkaa jatkaessani opin askel askelelta, sana sanalta, että evankeliumien päähenkilön jokaisesta lauseesta vastaa *yksi* ihminen, *yhden* miehen kokemus. Myös silloin kun hän rukoilee, että häneltä otettaisiin 'tämä kalkki' ja kun hän lupaa sen tyhjentää. Myös jokaisen riskillä lausutun sanan kohdalla.»

Dag Hammar skjöld syntyi 27. 7. 1905 tunnetun ruotsalaisen valtiomiehen poikana. Hammar skjöldin suku oli kunnostautunut valtion palveluksessa. Sen piirteitä — jotka ylipäänsä luetaan ns. virkamies-suvun piirteiksi — oli velvollisuudentunto ja toimintatarmo. Stolpen mukaan oli tapana sanoa, milloin jokin vaikea valtion tehtävä piti täyttää: »Nyt tarvitsemme yhden Hammar skjöldin.»

Hänen isänsä Hjalmar Hammar skjöld tuli nuorena oikeustieteen professoriksi mutta oli peruslaadultaan määrätty hallintomieheksi. Hänenästä tuli Uppsalan läänin maaherra ja hän toimi useaan otteeseen valtio-

neuvoston jäsenenä, viimeksi pääministerinä ensimmäisen maailmansodan aikana. Tässä virassa hän oli sydämellisesti vihattu hallituksen ankarien säännöstelytoimien vuoksi (»Hungerskjöld»). Nuorimmalle pojalleen Dagille isä oli loppuun asti kaukainen ja ankara hahmo. Isää tarkoittaa ilmeisesti Hammarskjöldin haiku-runo:

Enemmän kuin ikäero
heitä erotti jokailtainen kävely
autiolla puistotiellä.

Äiti sensijaan oli inhimillisen lämmin, liikkuva, uskonnollinen persoonallisuus, joka erikoisesti, ehkä liikaakin huolehti nuorimmasta pojastaan.

Hammarskjöldin julkaistu päiväkirja alkaa 20-vuotiaan merkinnöillä, jotka ilmaisevat nuorekasta idealismia. Eräänlaiseksi elämänihauteeksi, joka ei jäänyt vaille katetta, on katsottava seuraava lausuma:

Hymyilevä, avoin, lahjomaton —
ruumis hallittu ja vapaa.
Mies josta tuli mitä hän voi
ja joka oli mitä hän oli —
aina valmiina kokoamaan kaiken
yksinkertaiseksi uhriksi.

Hänellä ei ole mitään valmista 'uskoa' vaan kysymyksiä; mutta samalla harvinainen luottamus siihen, että kysymykset kerran saavat vastauksen. Tämä odottava elämänasenne ilmenee hänen ensimmäisessä runossaan (alkutekstin sattuvaa niukkaa tyyliä on tässä kuten muuallakin ollut vaikea siirtää suomenkielelle):

Yhä kauemmaksi kuljen
tuntemattomaan maahan.
Kamara käy kovemmaksi,
ilma yhä kylmemmäksi.
Tuuli tuntemattomasta määränpästä
värisyttää kieliä
odotuksesta.
Lakkaamatta kysellen
saavun kerran perille
missä elämä soi loppuun —
kirkas ja yksinkertainen sävel
hiljaisuudessa.

Ylioppilaaksi tultuaan Dag Hammarskjöld alkoi opiskella Uppsalan yliopistossa filosofiaa, kirjallisuutta, ranskaa ja kansantaloutta. Hän suoritti arvosanoja nopeasti, erinomaisin mainesanojin, pysyen kuitenkin sisäisesti vieraana vallitsevalle filosofiselle suuntaukselle, ns. Uppsalan koulukunnalle, joka oli Wienissä 20-luvulla kehittyneen loogisen empirismin sukulaisliike. Opintojen ulkopuolella hän luki mm. Pascalia, joka paremmin vastasi hänen luontaista ajattelutapaansa. Hän oli hyvin pidättyväinen keskustelussa mutta aktiivinen kuuntelija. Vallitsevassa henkisessä ilmapiirissä hänen oli vaikea ilmaista sisimpiä ajatuksiaan. Myöskin Sven Stolpe, johon hän jo silloin tutustui, joutui myöhemmin toteamaan: »En voinut antaa hänelle mitä hän etsi; minun ystävyiden käsitteeni oli karkeampi kuin hänen.» Voidaan sanoa että omalaatuinen, rikas ja 'henkisesti' suuntautunut sisäinen elämä pakotti Dag Hammarskjöldin jo varhain tiettyyn yksinäisyyteen. Vuosien mitaan tämä yksinäisyys tuli hänelle yhä piinallisemmaksi.

Vuonna 1933 hän väitteli tohtoriksi kansantaloustieteellisellä väitöskirjalla. (Vastaväittäjänä oli nuori Gunnar Myrdahl.) Samoihin aikoihin alkoi hänen nopeasti nouseva uransa valtion palveluksessa,

valtionpankissa, valtiovarainministeriössä ja ulkoasiainministeriössä.

Valtiovarainministeriön valtiosihteerinä Hammarskjöldin osuus ruotsalaisen hyvinvointivaltion kehittämisessä oli varsin suuri. Myöhemmin hänestä tuli valtionpankin johtokunnan puheenjohtaja ja puolueeton virkamiesministeri sosialidemokraattisessa hallituksessa. Hän ei halunnut liittyä mihinkään puolueeseen. Artikkelissa »Statstjänstemannen och samhället» hän kirjoitti, että valtionvirkamies palvelee koko yhteiskuntaa eikä asitaan erityistä ryhmää tai puoluetta; Hammarskjöld kehitti siinä itse asiassa hengelliläisen käsitteen objektiivisesta yhteis-edusta, jota virkamiehen tulee toteuttaa, alistaen omat ja oman ryhmänsä intressit. Tätä näkemystä hän toteutti tekemällä uskomattoman kovia ja pitkiä työpäiviä (välillä hän tosin häipyi tuntuille). Hänen työtoverinsa ihmettelivät hänen työkykyään — tietämättä mitään siitä, mitä samaan aikaan tapahtui hänen sisimmässään.

Ulkoisen toiminnan pinnan alla kasvoi jatkuvasti hänen tyytymättömyytensä itseään ja elämänsä kohtaan. Jo uransa alussa, 28-vuotiaana, hän kirjoitti Stolpelle: »Kasvava kylmyys leimaa meidän kaikkien elämää, mitä vanhemmiksi tulemme.» Ja parikymmentä vuotta myöhemmin: »Aika kuluu, arvonanto kasvaa ja kelpoisuus vähenee.» Eräs kriitikko (tri Lindberg) väittää, että Hammarskjöld oli näinä vuosina usein aiheettoman kova ja säälimätön velvollisuuksiensa täyttämässä — ei ainoastaan itseänsä vaan myös toisia ihmisiä kohtaan. Hänen persoonallisuudessaan näyttää tapahtuneen jakautuminen velvollisuusihmisen ja hänen sisimmän tahtonsa välillä. Tähän viittaa lausuma (1941—42): »— 'mutta minulla ei olisi rakkautta'. Ellei velvollisuuden täyttäminen toisia kohtaan ole sisimmän tahtomme ilmaus, mitä väliä sillä on: miksi piinata omaa itseään — toisten haavoittamisesta.» Hän alkaa epäillä työnsä arvoa ja merkitystä ja kysyy, onko se vain pakoa hänen todellisten tehtäviensä tieltä.

Nämä epäilykset kasautuvat kun hän saavuttaa 35—36. ikävuotensa, kriittillisen iän, josta B. C. J. Lievegoed sanoo (»Der Lebenslauf als Seelendrama»), että silloin joko vakiintuu ihmisen sisäinen jäykistyminen koko loppuiäksi tai tapahtuu murros, siirtyä uuteen, 'neljänteen' elämän näytökseen. Hammarskjöld itse nimittää näitä vuosia päiväkirjassaan »välivuosiksi». Hänen siihenastinen elämänperustansa alkaa horjua. Hän kulkee tietyn itsetuntemuksen elämyksen kautta:

»Kun elämä ympärilläsi hiljenee ja joudut kauhistuksen valtaan: näet että työ on tullut paoksi ahdistuksesta ja vastuusta, altruismi vai voin peiteteksi masokismiksi: tunnet jälleen arosuden vahingoniloiset, julmat sydämenlyönnit — älä huumaa silloin itseäsi etsimällä jälleen työtä ja rasitusta. Vaan pidä kuvasta kiinni, kunnes olet päässyt sen pohjaan.»

Tässä kasvavassa kylmyydessä ja tyhjyydessä, jonka hän selvästi tiedostaa, hänessä viriää (tai elää edelleen) nuoruuden aikainen ehdottomien normien taju:

»Et voi leikkiä sisimmässäsi piilevän eläimen kanssa tulematta kokonaan eläimeksi, leikkiä valheella menettämättä oikeutta totuuteen, leikkiä julmuudella kadottamatta hengen herkkyyttä. Ken haluaa pitää puutarhansa puhtaana, ei varaa paikkaa rikkaruhoille.»

Hänellä on — eräänlaisena tienviittana — tunto: jos hän jatkuvasti pyrkii säilyttämään sisäisen integriteettinsä ja tiedostamaan ulkoisen menestyksen merkityksettömyyden, hän tulee kerran kasvamaan »itsensä yli». Luonteenomaista Hammarskjöldille tässä vaiheessa on rohkeus, millä hän tiedostaa elämäntilaansa, ja kärsivällisyys, millä hän odottaa tiensä selkeytymistä. »Älä koskaan anna menestyksen peittää tyhjyyttään, ... työelämän autiuttaan. Ja niin säilytä kannustin päästä pitemmälle — mielessä se tuska, mikä ajaa meidät ylittämään itsemme. Minne? Sitä en tiedä. Sitä en vaadi tietää.»

Vuonna 1951 osoittaa pitkähkö merkintä hänen päiväkirjassaan, että jokin aivan persoonallinen kuva Kristuksesta on tullut hänelle eläväksi. »Nuori mies, kova siksi, että oli antautunut elämänsänsä täyttämiseen. Häntä lähimmäksi päässyt toveri kertoo, että hän viimeisenä iltana nousi kesken aterian, riisui vaippansa ja pesi toveriensa ja seuraajiensa jalat — nuori kova mies, yksinäinen kohtalonsa viime vaiheen läheksyydessä... Läpikotaisin häntä hallitsee uskollisuus erästä mahdollisuutta kohtaan, jonka hän on aavistanut... Mies joka kulkee mahdollisuutensa tien loppuun asti, itseään säälimättä ja kaipaamatta myötätuntoa kohtalossa, jonka hän on itse valinnut — uhraten myös yhteyden toisiin, kun nämä eivät häntä seuraa, matkalla kohti uutta yhteyttä.»

On väitetty, että Hammarskjöld vähitellen samasti itsensä Kristuksen kanssa. Tämä ei nähdäkseni ole totta, siinä mielessä kuin se sanottu. Oikein lienee sanoa, että hän koki itsessään yhä enemmän saman voiman, minkä hän näki täysin toteutuneena Kristuksen elämässä. Tämä voima ilmeni hänelle itse valitun kohtalon (»mahdollisuuden») kantamisessa. Ehkä voidaan myös sanoa: Hammarskjöld oli hellittämättömällä pyrkimyksellään luonut itsessään maaperän sellaisen voiman esiintymiselle.

Vuonna 1953 toteamme sisäisen ja ulkoisen käännekohdan hänen elämässään. Vielä edellisen vuoden lopulla hän oli kirjoittanut, ehkä lähempänä toivottomuutta kuin koskaan ennen:

»Vaadin kohtuuttomia: että elämälläni olisi tarkoitus.

Taistelen mahdottomasta: että elämäni saisi mielen.

En uskalla enkä tiedä miten uskoa: että en ole yksin.»

Nyt hänen yksinpuhelunsa muuttuu kaksinpuheluksi. Jokin uusi elämys puuttuu peliin: ei elämys mistään 'ulkopuolisesta' vaan jostakin hänessä itsessään. Vuoden alussa hän kirjoittaa, tuskin pelkkänä fraasina: »En minä vaan Jumala minussa.» Seuraavien vuosien merkinnät osoittavat, että tästä tunnosta tuli hänen elämänperustansa. Tietyllä oikeutuksella voidaan sanoa, että hänestä tuli 'kristillinen mystikko'. Tuomas Kempiläisen »De imitatione Christi» kuului hänen luetuimpiin kirjoihinsa seuraavina vuosina.

Huhtikuun seitsemäntenä 1953 Hammarskjöld kutsuttiin YK:n pääsihteerin virkaan, paikalle, jota hänen edeltäjänsä Tryggve Lie nimitti maailman vaikeimmaksi. Päiväkirjasta näkyy, että Hammarskjöld on tietoinen tehtävän vaikeudesta ja mahdottomuudesta, siitä että sen täytyy jossakin mielessä päättyä epäonnistumiseen. Heti kutsun jälkeen hän kirjoitti: »Kutsumustie päättyy ristille. Tämän tietää se joka on ottanut kantaakseen kohtalonsa — vaikka se veisi ensin hänet juhlasaatossa Genetsaretin ympäri tai riemuportin kautta Jerusalemiin.»

Hammarskjöldin ystävät väittävät, että tämän sisäisen ja ulkoisen käännekohdan jälkeen tapahtui myös hänen käytöksessään muuttuminen: hän ei ollut enää yhtä kylmän pidättyväinen kuin ennen, häneen tuli inhimillistä 'läsnäoloa' ja lämpöä. (Eräs hänen sihteeristönsä jäsen kertoi minulle, että Hammarskjöld inhimillisellä 'läsnäolollaan' selvästi poikkesi YK-talon poliitikoista.) Nyt hänellä oli työkenttä, jolla hän saattoi täydellä kapasiteetilla käyttää runsaita kykyjään. Hammarskjöld käsitti pääsihteerin tehtävän aktiivisemmaksi kuin eräät hänen 'työnantajansa' sen tarkoittivat. Hän ei tyytynyt vain toimeenpanevan virkamiehen asemaan vaan teki jatkuvasti omaperäisiä aloitteita. Ensimmäisinä vuosina hän saavutti myös huomattavia menestyksiä. Maailmanlehistö suhtautui hänen aloitteisiinsa ja persoonaansa yleensä positiivisesti.

Päiväkirjasta näemme: hänen täytyi jatkuvasti tutkia itseään, ettei tämä arvonanto johtaisi häntä harhaan. »Olet vailla tukea, jos jossakin

olet tehnyt valintasi omaa etuasi ajatellen.» »Voi sitä, joka rakastuu omaan peilikuvaansa julkisuudessa.»

Vuonna 1955 hän teki lyhyen merkinnän, joka ikäänkuin siemenenä sisälsi erään seuraavina vuosina keskeisen teeman kehittelyn:

»Sinun edessäsi nöyryydessä, sinun kanssasi uskollisuudessa, sinussa hiljaisuudessa.»

Seuraavana vuonna (1956) löydämme tämän aiheen kehittyneemässä muodossa:

Sinun edessäsi, isä,
oikeamielisyydessä ja nöyryydessä,
sinun kanssasi, veli,
uskollisuudessa ja rohkeudessa,
sinussa, henki,
hiljaisuudessa.

Tämä lausuma (tai enemmän elämys) kehittyy edelleen hänen viimeiseen vuoteensa asti. Tällöin käy ilmi, että toinen säe, joka aluksi kuului yksinkertaisesti »sinun kanssasi uskollisuudessa», ilmaisee hänen kristinuskonsa olennaisen sisällön. Kristillisyys ei ole tässä mitään 'autuusegoismia'. Hammarskjöldin näkemystä kristillisestä elämänsenteesta valaisee myös seuraava kohta: »Jeesuksen 'ryhdyttömyys': hän istui aterioimassa publikaanien ja syntisten kanssa, hän seurusteli huorien kanssa. Senkö vuoksi, että saisi edes heidän äänensä? Luuliko hän voivansa käännyttää heidät tällaisen 'rauhanpolitiikan' avulla? Vai oliko hänen inhimillisyytensä niin syvää ja rikasta, että hän näissään ihmisissä kykeni saamaan kosketuksen siihen yhteiseen, hävittämättömään pohjaan, jonka varaan tulevaisuus täytyy rakentaa?»

Hammarskjöldin monet lausumat antaisivat aihetta pitkiin tarkasteluihin. Mikään filosofi hän ei kuitenkaan ollut. Olennaista hänen elämässään ei ehkä niinkään ole sen 'sisältö' kuin sen 'muoto', elämänmuodostus. On hämmästyttävää miten hän yhä uudelleen pystyi vetäytymään hiljaiseen itsekritiikkiin, mietiskelyyn ja meditaatioon. Kuitenkaan ulkoinen toiminta ei ollut hänelle vähemmän tärkeitä kuin hiljainen mietiskely. Hän ei ollut mikään mystikko siinä sanan vanhassa merkityksessä että hän mieluummin olisi sulkenut kaikki ovet ulkomaailmaan. Päinvastoin hän kirjoitti: »Tie pyhitykseen kulkee meidän aikanamme välttämättä toiminnan kautta.» Niin sanottu 'mystillinen elämys', hän kirjoitti toisen kerran, johtaa ihmisen »vapauteen toimivien keskellä», »hiljaisuuteen ihmisten keskellä». — Se että hän pystyi kehittämään sellaisen elämänmuodon eräässä maailmantapahtumien keskipisteessä ei ehkä ole vailla pysyvää merkitystä.

Viimeisinä toimintavuosinaan Hammarskjöld kohtasi vaikeita kriisitilanteita. Miltei joka vuosi hän oli aloittanut päiväkirjansa sanoilla »pian joutuu yö». Hänellä oli selvä näkemys niistä umpikujiin ja tuhoon johtavista voimista, jotka piilevät sivilisaatiomme pinnan alla. Hänen asiansa oli nähdä poliitikkojen edustushymyn taakse. Erästä itäisestä valtiomiehestä (ei kuitenkaan Hruschtshevistä) hän sanoi kirjeessä ystävälleen: »Teräksiset aivot, veriset kädet, ankara itsekuuri ja sangen ystävällinen hymy.»

1956 puhkesi Suezin kriisi, jonka rauhoittamisessa Hammarskjöldin aktiivinen osuus — YK:n rauhajoukkojen nopea luominen — ehkä pelasti maailman pahemmalta katastrofilta. Tiedämme nyt, että venäläiset olivat silloin tosissaan valmiit aloittamaan sodan. 1960 alkoi vaikea Kongon kriisi, jossa tosiaan pimeät voimat olivat vastakkain. Kongon kriisi vaati Hammarskjöldiltä yli-inhimillisiä ponnistuksia. Samaan aikaan lisääntyivät hyökkäykset hänen henkilöön vastaan, eikä vain idässä; eräät kovimmista tulivat hänen kotimaastaan. Häntä sa-

nottiin »teeskentelijäksi, lahjotuksi, valehtelijaksi ja murhaajaksi» — osasylliseksi Lumumban murhaan. Hänen täytyi istunnoissa jatkuvasti kuunnella sen laatuksia solvauksia. Hän oli nyt voimensa äärillä. Heinäkuun kuudentena 1960 hän kirjoitti päiväkirjaansa:

Väsynyt
ja yksin.
Väsynyt
niin että mieltä särkee.
Kalliopaasia alas
juoksee sulanut lumi.
Sormet puutuvat,
polvet vapisevat.
Juuri nyt,
nyt et saa hellittää.

Toisten tiellä
on lepopaikkoja
auringossa,
he kohtaavat siellä.
Mutta tämä
on sinun tiesi,
juuri nyt,
et saa antaa periksi.

Itke
jos voit,
itke
mutta älä valita.
Tie valitsi sinut —
ja sinun täytyy kiittää.

Vertauskuva, joka parin viimeisen vuoden aikana tuli hänelle yhä tärkeämmäksi, oli 'tie'. Se ilmaisee hänen tuntoaans tehtävästä, joka oli valinnut hänet — ja jonka hän oli vapaasti valinnut. (»Kutsutu/kantamaan se .../vapaa/kieltämään se.») Toinen tähän liittyvä ajatus oli, että ihminen, joka pysyy uskollisena oivallukselle tehtävästään (»mahdollisuudesta itsessään»), välttämättä joutuu kulkemaan kärsimystietä. Tämän 'tien' hän tiivistä seuraaviin säkeisiin:

Tie,
sitä seuraa.
Onni,
se unohda.
Kalkki,
se tyhjennä.
Tuska,
se peitä.
Vastaus,
se opi.
Loppu,
se kanna.

Loppu kohtasi hänet syyskuussa 1962 Afrikassa. Hänen kuolemansa on kietoutunut monenlaisiin taruihin. Ei ole syytä tehdä Hamarskjöldin elämästä ja kuolemasta mitään myyttiä eikä hänen merkinnöistään mitään käänteentekevää oppia, kuten Stolpe pyrkii tekemään. Ei voi kuitenkaan välttää vaikutelmaa, että hänen päiväkirjallaan ja elämällään on jokin merkittävä sanoma, ehkä lähinnä meditatiivisen elämän mahdollisuudesta keskellä toiminnan maailmaa.

KIINALAISET, KEHITYSAPU JA HYVINVOINTIAJATTELU

I. Marxismista x-ismiin

Tämän päivän maailmaa luonnehtii omituinen dualismi: toisaalla on vauraitten teollisuusvaltioiden hyvinvoiva joukko ja toisaalla köyhien, useassa tapauksessa entisten siirtomaitten muodostama kehitysmaiden ryhmä, Takapajula. Eritoten kiinalaiset ponnistelevat määrätietoisesti vakiinnuttaakseen tällaisen maailmankuvan ja vetääkseen siitä erinäisiä radikaalisia johtopäätöksiä.

Ironisesti voisi väittää, että hyvinvointivaltiossa kasvaa elintaso, Takapajulassa taas väestö. Tällainen erikoistuminen saattaa olla hedelmällistä, mutta sen hedelmät tulevat olemaan myrkyllisiä eivätkä syötäviä, sillä elämme aikaa jonka keskeisenä ihanteena on elintason kohottaminen. Rikkaiden ja köyhien valtioiden välinen elintaso-kuilu kasvaa päivä päivältä. Samoin kasvaa tietoisuutemme tästä tosiasiasta: ihanteemme, hyvinvointiajattelu, muistuttaa meitä siitä. Edessämme oleva asetelma on sanoisinko uus-marxilainen. Marxin omassa asetelmassa olivat vastakkain hyvinvoivat kapitalistit ja pahoinvoivat työläiset. Näiden kahden ryhmän välinen elintasojuopa, niin Marx uskoi,

kasvaa kasvamistaan, mutta tämä juopa on myös kasvattava esiin uuden filosofian ja uuden yhteiskunnan, marxilaisen sosialismin joka on syrjäyttävä kapitalismin. Sosialismi oli alkava yhdestä valtiosta mutta valloittava koko maailman. Tällainen on alku-marxilainen asetelma. Milainen sitten on uus-marxilainen asetelmamme?

Koska emme vielä tarkalleen tiedä tämän oman ohjelmamme luonnetta ja lopputulosta niin kuin Marx väitti tuntevansa sosialismin, merkitsemme omassa asetelmassamme 'socialismia' korvaamaan symbolin X tai X-ismi. X-ismin lähtökohtana ei ole yhden valtion sisäinen vaan valtioitten välinen tilanne. Vasta äskettäin itsenäisyytensä saavuttaneet kehityskansat saattavat kadehtia, halveksia tai kirotta hyvinvoivia länsimaita, mutta niiden kiro sanat kuulostavat yllättävän tutuilta, eurooppalaisilta.

Hyvinvointiajattelu on länsimaisen kulttuurin, eurooppalaisen filosofian kasvain. Se on kasvanut maailmankieleksi, ihmiskunnan yleiskieleksi, minkä rinnalla kaikki muut kielet kuten englanti tuntuvat yhtä synteettisiltä ja verettömiltä kuin esperanto. Hyvinvointikielessä pistää silmään kiro sanojen runsaus ja ilmeikkyyks. Ihmiskunta eurooppalaistuu — ja tekee sen kiroillen. Mutta palatkaamme Marxiin. Äsken totesin erääksi marxismin tukipylvääksi väitteen, että kapitalistien ja työläisten välinen elintasojuopa tulee jatkuvasti kasvamaan. Marx itse teki tällaisen ennusteen, ja hänen innokkaimmille seuraajilleen siitä tuli uskonkappale. He kohdistivat vihansa koko voiman niihin revisionisteihin, jotka rohkenivat epäillä tuon ennustuksen asiallisuutta. Entä jos työläisten asema ei huononekaan vaan paranee, heidän elintasonsa nousee? Tästä ajatuksesta alkaa revisionistien ja puhdasoppisten välillä sitkeä tilasto-'tieteellinen' asemasota. — Vaikka olisikin myönnettävä työläisten vaurastuneen, ehkä on osoitettavissa, että kapitalistit ovat samanaikaisesti vaurastuneet vieläkin enemmän, joten elintasojuopa säilyy tai kasvaa? Ja puhuttaessa työläisten elintasosta ei pidä rajoittua työssäoleviin ja unohtaa työttömien kasvavaa nälkäarmeijaa! Jälleen kerran revisionisti tarttuu ylläolevassa lausessa sanaan 'kasvaa': työttömien joukko ehkä ei tulekaan olemaan kasvava eikä myöskään nälkäinen! Kaikki riippuu täystyöllisyys- ja sosiaalipolitiikan tehokkuudesta, eikä kummankaan tehostaminen vaadi ulkoparlamentaarisia keinoja, puhumattakaan sosialistisesta vallankumouksesta.

Ortodoksit marxilaiset saattaisivat heittää revisionisteja vastaan viimeiset reservinsä seuraavaan tapaan: »Te revisionistit yritätte uskotella, että kapitalismissa ei oikeastaan ole mitään vakavampaa vikaa. Sanotte, että kapitalistien ja työläisten välinen elintasojuopa ei kasva; mutta kaipa se sitten supistuu ja pian katoaa olemattomiin? Missä ovat tosiasiat, jotka tukisivat tätä väitettä? Ehkäpä niitä ei olekaan. Ehkä tosiasiat tukevatkin väitettä, että eri yhteiskuntaluokkien välinen elintasojuopa pysyy vakiona. Mutta tällöin elintasojuopa joka tapauksessa säilyy, ja siinä onkin villakoiran marxilainen ydin!»

Tätä väitettä revisionistien lienee vaikea kiistää, jollei heidän mieleensä juolahda epäillä, vieläkö tuo väite voi olla *marxilainen*, seuraavatko siitä ne johtopäätökset ja toimenpiteet, joiden kanssa ortodoksit marxilaiset itsensä samastavat.

Meistä, jotka tähän asti olemme kuunnelleet tuota väittelyä sivusta, tuntuu, että molempien osapuolten mielessä on kysymys työläisten *suhteellisesta* elintasosta. Tähän toteamukseen jätämme hetkeksi Marxin kannattajineen ja palaamme ikiomiin X-istisiin konstruktioihimme.

X-ismissä on alkajaisiksi kysymys eri *kansojen* tai valtioitten elintasosta. Eri kansoilla on eri korkuinen elintaso, ja erityisen rikkaiden ja erityisen köyhien kansojen välillä havaitaan elintasojuopa. Väitin alussa, että tämä juopa näyttää syvenevän. Tämä väite kaipaa täsmen-

nystä. Tarkoitanko, että tilastomiehen kielellä sanottuna rikkaitten valtioitten elintaso on jatkuvasti loittoneva Takapajulan elintasosta? Tällainen väite olisi dramaattisuudessaan hyvin houkutteleva. Se muistuttaisi edellä esitettyä ortodoksien marxilaisten alkuperäistä väitettä. En kuitenkaan julistaudu ortodoksin X-ismiin kannattajaksi. Annan yrittämisen mahdollisuuden myös X-istiselle revisionismille, joka väittää, että Takapajulan elintaso ei tule olemaan läheskään toivoton eikä paikallaan polkeva, vaan on autettavissa jatkuvaan nousuun. Tällöin ehkä tarvitaan kansalliselle sosiaalipolitiikalle globaalinen vastine, kutsuttakoon sitä kehitysavuksi. Marxistisen esimerkin valossa tekee mieli varautua siihen, että tälläkin kerralla, X-isminkin puitteissa, on syntyvä lihava riita ja tukkanuotta ortodoksien ja revisionistien kesken. (Tämä on seikka, jonka vakavuutta kehitysapuintoilijat eivät vielä halua myöntää.) Riitapuolet ovat yksimielisiä siitä, että parempiosainen, hyvinvoiva, on tuomittava tavalla taikka toisella, mutta he kiistelevät tuomion perusteista ja sisällöstä. Kiinalaisten ja venäläisten kesken onkin syntynyt niin raju kiista kapitalismille langetettavan tuomion yksityiskohdista, että itse alkuperäinen syytetty uhkaa jäädä joutuksiin. Tilanne ei siis ole vailla koomisia piirteitä. Jyrkän kahtiajakamisen linjaa ajavat tänä päivänä kiinalaiset, jotka vannovat sekä Marxin että Leninin nimeen. Psykologisesti tätä linjaa voisi kutsua leppymättömäksi marxismiksi. Neuvostoliiton synty on tämän linjan varhaisempi hedelmä. On yllättävää havaita, että kiinalaiset itsepin- taisesti nimittävät nykyisiä Leninin maamiehiä revisionisteiksi. Tämä on hyvin herjaava syytös. Voisiko se todella olla perusteltavissa?

II. Revisionismi ja luokkataistelun muodonmuutos

Marx väitti, että yhteiskunnan historia on luokkataistelujen historiaa. Monet ovat, kenties syystä, yrittäneet lieventää ja rajoittaa tätä väitettä. Minä haluaisin tehdä seuraavan rajoituksen: kapitalismin ja sosialismin historia on luokkataistelujen historiaa. — Juuri marxismin leviäminen on merkinnyt luokkataistelua jatkuksen työntymistä etualalle sekä filosofiasia että politiikassa.

Tänä päivänä vallankumouksen poliittista soihtua kantavat kiinalaiset. Mutta kuka kantaa sen filosofista soihtua? Onko kiinalaisten vallankumouksellinen ideologia syvemmässä mielessä todella puhdasoppista marxismia, vai onko sekin eräänlaista revisionismia? Jälkimmäisessä tapauksessa venäläis-kiinalainen kiista olisi katsottava kahdenlaisten revisionistien väliseksi skismaksi. Kiinalaiset julistavat kylläkin luokkien välisen taistelun, vieläpä sodankin välttämättömyyttä, mutta vieläkö 'luokka' tässä tapauksessa merkitsee samaa kuin miten Marx sen ymmärsi?

Puhdasoppisessa marxilaisuudessa tuotantovälineiden omistussuhteet ovat yhteiskunnan luokkajaon perustana. Kapitalistinen yhteiskunta on pelkistynyt kahdeksi vastakkaiseksi luokaksi, joista toinen omistaa kaikki tuotantovälineet, toinen vain oman työvoimansa. Lopputuloksena on oleva vallankumous, jossa työväestö on ottava historian ohjaket käsiinsä ja syöksevä kapitalistiset työnantajansa pois taloudellisesta valasta, mikä on kaiken vallan perusta; työväestö on lakkauttava tuotantovälineiden yksityisomistukseen.

Marxin nimeen vannottu vallankumous toteutuikin sitten, joskaan ei kypsissä kapitalistimaissa, niin ainakin jossain muodossa, nimittäin Leninin johtamana takapajuisella Venäjällä. Asetelma ei kuitenkaan ollut tarkalleen marxilainen. Leninin vallankumous ei ollut suurten massojen vaan suppean eliitin johtama, se ei mullistanut valvutuneitten työläismassojen vaan puoli-feodaalisten talonpoikaismassojen elämän; ja sensijaan että valmiit kapitalistiset instituutiot olisi voitu muuttaa

uuteen sosialistiseen muotoon, sosialistisen valtion olikin rakennettava omat instituutionsa perustuksista lähtien.

Voitaisiin sanoa, että leninismi on revisionismia, jonka motto kuuluu: koska anti-kapitalistinen vallankumous ei näytä toteutuvan kyp-sissä teollisuusmaissa, toteutukoon se sitten ensin takapajuisissa maa-talousmaissa! Näin haluttiin pelastaa vallankumouksen marxilainen soih-tu sammumasta. Kommunististen Internationaalien välityksellä Lenin halusi sitten Venäjältä käsin levittää yhteiskunnallista vallankumous-ta rikkaisiin maihin. Kuinka on käynyt?

Leniniläinen vallankumous ei ole ottanut juurtuakseen rikkaisiin teollisuusmaihiin, mutta sensijaan sillä on ollut melkoinen menestys taka-pajuisissa maissa, eritoten Kiinassa. Jälleen kerran on siis osoittautunut välttämättömäksi revisoida Marxia vallankumouksen lipun pelastami-seksi. Mutta nyt vallankumousta levitetään kahdesta keskuksesta käsin, Moskovasta ja Pekingistä. Ja niiden kesken on syntynyt ideologinen repeämä. Peking syyttää Moskovaa revisionismista: Moskovon omak-suma rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikka merkitsee muka val-lankumouksen soihdun sammuttamista. Pidän tätä väitettä psykologi-sesti jokseenkin oikeana. Vapunpäivänä ja lokakuun vallankumouk-sen muistopäivänä järjestetyt sotilaitten ja aseitten paraatit Punaisella Torilla saattavat olla melkoinen voimannäyte, mutta ne eivät vielä ole todiste vallankumouksellisesta vireydestä. Ja mitä tulee 7-vuotissuun-nitelmiin, joiden tavoitteena on kapitalistisen elintason ohittaminen, voidaan sanoa seuraavaa: ensinnäkin tuo ohittaminen on vasta haave, ja toiseksi, jos se joskus on toteutuva, kenties kapitalistimaat silloin nurisematta tyytyvät hopeamitaliin kuin kunnan urheilijat konsanaan. Olisi naivia odottaa, että hopealle jääminen nostattaisi sisäisen vallan-kumouksen; sillä onhan vielä niitä, jotka ovat jääneet kokonaan mita-leitta; ja onhan katsomo, joka saattaa kesken kaiken ruveta heittele-mään mätää tomaatteja ja kananmunia urheilijoitten niskaan. Kiina-laiset haluavat organisoida sekä katsomon että mitalleitta jääneet ur-heilijat käymään mitalimiesten kimppuun.

Millainen on tuo kiinalaisen agitaation perusasetelma alkuperäisen marxismin kannalta katsottuna? Se ei ole enää yhteiskunnallista ku-mouksellisuutta sanan klassilliseksi käyneessä merkityksessä. Se ei ole yhteiskunnan, valtion sisäistä, vaan *valtioitten välistä* kumouksellisuutta. Siinä eivät ole vastakkain työläiset ja kapitalistit vaan köyhät ja rik-kaat *valtiot*.

Hegelin haamu siinä astelee marxilaisissa ryysyissä. Mutta erääsä uudessa mielessä tässä sittenkin on kysymys yhteiskunnan sisäisestä kumousliikkeestä: jos kutsumme koko ihmiskuntaa yhdeksi yhteiskun-naksi, on kaikki poliittinen liikehtiminen tietenkin yhteiskunnan sisäistä. Mutta onko mielekästä puhua koko ihmiskunnasta yhteiskuntana? Emmekö yhteiskunnalla ymmärrä kokonaisuutta, mitä pitää koossa solidaarisuus? Tällainen on varhaisempi, harmonistinen, 'porvarillinen' näkemys yhteiskunnasta, josta jo Marx luopui väittäes-sään yhteiskunnan historiaa *luokkataistelujen* historiaksi. Mutta Marxin yhteiskunta oli vielä sikäli idyllinen, että se jätti ulkopuolelleen suu-rimman osan ihmiskuntaa, nimittäin esiteollistuneet yhteiskunnat. Kii-nalaisten yhteiskuntanäkemys perustuu luokkataisteluajatukseseen ja on sikäli marxilainen, mutta sen 'yhteiskunta' on *non plus ultra*, sen ulkopuolella ei ole enää ketään. Ja jos sitä ei yhdistäkään yhteinen sopu, niin kommunikaatio ei silti pääse tyyten katkeamaan, sillä jäljelle jää yhteinen riita, nurin kääntynyt solidaarisuus.

Mutta kun valtiossa nähdään globaalisen riidan taisteluyksikkö, pal-jastuu eräs mielenkiintoinen seikka. Itsenäinen valtio ei voi olla toisen valtion palveluksessa eli työsuhteessa tähän, eikä jako rikkaisiin ja köyhiin valtioihin voi olla sama kuin jako niihin, jotka omistavat ja

jotka eivät omista tuotantovälineitä. Tässä mielessä kiinalaisten maailmankuva on siis katsottava erittäin epämarxilaiseksi. He ovat revisoineet Marxia. Mutta he ovat tehneet sen pelastaakseen vallankumouksen lipun. He käyttävät Marxin oppeja yhä propagandistisesti hyväkseen, mutta heidän vallankumouksellinen päätöksensä ammentaa tosiasiassa voimansa epämarxilaisista lähteistä. (Kiinalaisten asenteissa on joskus havaittavissa Keltaisen ja yleensä Värillisen miehen rotuajattelua — niinkuin myös valkoisen miehen ajatukset joskus pyrkivät olemaan 'valkoisia', mutta näitä rotuoppeja en silti pidä kiinalaisen leninismien peruslähteenä.).

En suosittelen paluuta marxilaisille lähteille, haluan vain korostaa, että kiinalaisten asetelma ei ole vapaa epäjohdonmukaisuuksista. Koska kiinalaiset keskittävät ideologiset ponnistelunsa juuri kehitysmaiden valistamiseen, meidän on syytä koettaa ymmärtää kiinalaisia, jotta myös ymmärtäisimme, millaiseen maaperään mahdollinen kehitysapumme uppoaa. Mikäli huomaamme sen uppoavan myrkytettyyn maaperään, meidän on harkittava uudelleen koko kehitysavun ongelma.

III. Kehitysapu ja hyvinvointiajattelu

Kiinalaiset osoittautuvat tänään hyvin ylpeäksi ja herkästi loukkaantuvaksi kansaksi. He haluavat maksaa selväksi velkansa venäläisille, sosialistiselle 'veljeskansalle', jottei kenellekään jäisi vaikutelmaa, että Kiina elää rikkailta saatujen armopalojen varassa. Vetypommi on suurvallan tunnus, sen voiman vertauskuvana. Kiinalaisetkin tulevat pian rakentamaan sellaisen, köyhyydestään huolimatta. Kiinalainen vetypommi sisältää väitteen, että valtio, joka on kansantulomielessä köyhä, voi silti olla uudenaikaisessa mielessä mahtava. Kiinalaiset opettavat kehitysmaiden kansoille, että 'hyvä käytös' onkin huonoa käytöstä, että nöyryys ja kiitollisuus rikkaita maita kohtaan, esimerkiksi vastaanotettaessa kehitysapua, ovat häpeällisiä. Kiitoksen lausumista myötäilevä oikea ilme on nyt — irvistys. Täytynee myöntää, että tällaiset käytösnormit vaikuttavat melko pitkätukkaisilta. Mutta terävä huomioitsija saattaa pitkätukkaisen nuorison ilmeisessä huliganismissa havaita jotakin eksistentiaalista totuutta, kuten oivalluksen siitä, että ns. hyvien ihmisten maailma on valheellinen ja tekopyhä. Kiinalaiset ovat tässä katsannossa globaalisia huligaaneja, joskin kyllin vahvoja estääkseen 'hyviä ihmisiä' käsittelemästä heidän tapautaan minään globaalisenä nuoriso-ongelmana. Niinkuin nuoriso-ongelman syvempi käsittely johtaa kysymykseen, mitä vikaa kenties on aikuisten maailmassa, niin kiinalais-kysymyksen antaa aiheen pohtia: mikä perusvika kenties on hyvinvoivassa länsimaisessa yhteiskunnassa?

Tähänastinen länsimainen kehitysapu- ja hyvinvointiajattelu, yhtä hyvin venäläinen kuin kapitalistinenkin, on lähinnä ollut yritystä torjua tällainen kysymyksen-asettelu. Mutta kiinalainen huliganismi, saattaessaan köyhän (eli) koiran puraisemaan kättä, joka antaa sille luun, rikkoo hyvinvointiajattelun sievät ympyrät ja pakottaa meidät tarkastelemaan kehitysapuaajatusta uudelleen. En tarkoita, että kiinalaisilla olisi myös ratkaisu tähän kiinalais-kysymykseen — joskin he itse saattavat niin uskotella — sen paremmin kuin metelöivällä nuorisollakaan on nuoriso-kysymyksen ratkaisua. Mutta heidän reaktionsa merkitys on siinä, että se osoittaa muutamat tähänastiset patenttiläkkeet tehottomiksi. Ratkaisujen valikoima supistuu.

Kehitysapuaajatelu edustaa X-ismin revisionistista linjaa. Sen taustana on ajatus saada meikäläiset instituutiot ja meikäläinen elämäntavotus levitettyksi kautta maapallon. Kehitysavun varsinaisena vienteitavarana on *hyvinvointi-ideologia*; toivomuksena on saada kaikki yk-

silöt ja kansat tavoittelemaan yhä korkeampaa omakohtaista hyvinvointia omakohtaisten ponnistelujen avulla ja jo vakiintuneitten pelisääntöjen mukaisesti. Yritys vakiinnuttaa nämä pelisäännöt on *status quo* -psykologiaa: meitä pelottaa noiden pelisääntöjen mahdollinen muuttuminen enemmän kuin mikään muu — maailma uhkaa käydä meille käsittämättömäksi. Kehitysavun antaminen ja sen avulla pelisääntöjen vakiinnuttaminen rauhoittaisi — jollei olisi noita viheliäisiä kiinalaisia!

Marx sanoi aikanaan, että taloudellinen nousukausi on vastavallankumouksen äiti. Hän katsoi, että kapitalismin todellinen karva näkyy parhaiten lamakausina — työttömien nälkäarmeijan liikehtiessä toimeentulon turvaa vailla. Kiinalaiset haluavat tässä astua Marxin jälkiä: anna hyvinvointivaltioitten jatkaa hyvinvointiaan, mutta tulko ne myös *tietämään* sen toisen maailman, joka ei ole taivaallisen huomispäivän vaan helvetillisen nykypäivän, Takapajulan, maailma; ei työttömän mutta köyhän, unohdetun ja nöyryytetyn!

Mihin tämä haaste kohdistuu hyvinvointiajattelussa?

Sisäpoliittisesti ajatellen länsimaisen hyvinvointiajattelun painopiste on *täystyöllisyydessä*. Marx säikäytti porvareita ja innosti sosialisteja julistamalla, että kasvava työttömyys on oleva kapitalismin kirouksena. Leninistit olivat julistaneet sosialistisen yhteiskunnan perushyveeksi sen kyvyn ylläpitää täystyöllisyyttä, kapitalismin kärsiessä työttömyydestä. Keynes otti marxilaisleniniläisen haasteen vastaan ja osoitti, että kapitalismikin pystyy ylläpitämään täystyöllisyyden siirtämällä (budjetti- ja veroteknisin yms. keinoin) ostovoimaa niiden käsiin, jotka haluavat ostaa. Työttömyyspulma on siis periaatteessa jo ratkaistu niin idässä kuin lännessäkin, mutta sata vuotta siitä on kiistelty. Useimmat avoimet sosiaaliset kysymykset on nähty siinä valossa, että kunhan vain saataisiin täystyöllisyys turvatuksi, niin kyllä sitten myös sekin ja sekin pulma saataisiin ratkaistuksi. Mutta nyt kun täystyöllisyys on enemmän tai vähemmän saavutettu, isot pulmat vasta näyttävät syntyvänkin. Ja täystyöllisyyteen sidottu ajattelumme ei noita suuria kysymyksiä pysty edes kunnolla asettamaan. Näin on esimerkiksi kiinalais-kysymyksen laita.

On jo aika kysyä; miksi ihmeessä täystyöllisyys on niin tärkeä kysymys? Siksikö, että täystyöllisyys on tie yleiseen hyvinvointiin? Ei, vaan siksi että *työttömyys* paljastaa erään tärkeän piirteen yhteiskunnastamme (oli se sitten kapitalistinen tai sosialistinen): riippumatta ammatistamme, meillä on toimeentulomahdollisuus vain *sikäli* kuin meillä on työtä ja *sikäli* kuin tuosta työstä maksetaan niin paljon, että palkalla tulee toimeen. Toimeentulomme on siis monen mutkan takana. Nuo ehdot seuraavat vallalla olevasta ihmisen määritelmästä. Nyky-ihminen on proletarisoitunut, hänet määritellään työtätekeväksi eläimeksi, tarkemmin sanoen palkkatyöläiseksi. Tässä määritelmässä näkyvät hänen velvollisuutensa, hänen mitalinsa selkäpuoli; mitalin vatsapuolella näkyvät hänen oikeutensa, siinä lukee: ihminen on suvereeni kuluttaja, hänellä on suvereeni oikeus kuluttaa palkkatulonsa haluamallaan tavalla. Ehkä tällaisesta ihmisen nykyaikaisesta määritelmästä selittyy, miksi historian viimeaikaiset tapahtumat antavat tukea luokkataisteluteorioille, olkoon sitten kysymys niiden marxilaisesta tai X-istisestä versiosta. Palkkatyöläiset ja suvereenit kuluttajat ovat luokkataistelijoita, ja kenties myös päinvastoin. Mutta tarvitseeko ihmisen olla mitään näistä? Miten selittyy, että hän on yleensä voinut olla mitään tällaista? Huomaamme, että tässä vaiheessa X-ismimme alkaa irtautua hegeliläiskiinalaisista puitteista eli valtiosta, ja eteemme astuu yksilö, persoona. Näyttää siltä, että tämän persoonan syyllisyys tai syyttömyys ei välttämättä, ainakaan tässä vaiheessa, ole kytetty hänen rikkauteensa tai köyhyyteensä, vaan syyt ovat syvemmällä.

Nykyihmisen määrittelyä

Viileänä kesäisenä lauantai-iltana käytiin pienessä mökissä keskustelu, jonka jälki-mietteitä seuraavassa esitän. Osittain ne ovat »ideoita, jotka eivät vielä ole kypsyneet käsitteiksi», kuten Hegel olisi sanonut. Mutta siinä toivossa, että tämä edesauttaisi niiden kypsymistä, panen ne epävalmiinakin paperille. — Keskustelukumppani oli etevä ja tietorikas filosofi. Käytän lähdeettä mainitsematta häneltä saamiani virikkeitä.

On tapana sanoa, että ihminen on aina ollut samanlainen. Tämä on tyypillinen puolivalhe, jolla historia tehdään helpoksi. Esi-merkiksi sangen oleellinen ero antiikin ja uuden ajan ihmisen välillä on suhtautumisessa ajatteluun. Antiikin filosofi katsoi, että käsitteet olivat tavallaan valmiina 'malleina' olemassa ilman hänen työtään. Ne olivat maailman luoneen demiurgin, suuren käsityöläisen työmallaja (demiurgi merkitsee juuri käsityöläistä). Ihmisen ajattelu oli näiden, hänestä riippumatta syntyneiden maailmanajatusten jäljentämistä.

Uuden ajan filosofiassa sensijaan on esiintynyt alusta alkaen käsitys, että *ihminen itse muodostaa ajatuksensa, käsitteensä.*

Ajattelemisen, käsitteenmuodostus on samalla toiminta, jolla ja jossa ihminen tajuaa oman olemassaolonsa: »Ajattelen, siis olen olemassa.» (Descartes) Ajattelussa tai ajattelun yhteydessä me koemme ihmisluontomme keskipisteen, minäpisteen, minän. (Tämä on hyvin vaikeasti ilmaistava kokemus.) Tätä kokemusta tukee havainto, että *samalla* kun ajattelemme, emme voi havainnoida ajatteluamme, ajatella ajatteluamme, vaan vasta jälkeinpäin. Minä olen siinä määrin läsnä tässä toiminnassa, etten voi asettua sen ulkopuolelle. Se on yhtä mahdotonta kuin itsensä nostaminen tukasta.

Käsityöläinen ja luoja

Toinen uuden ajan ihmisen tietoisuuteen kuuluva piirre on ihmisen käsittäminen *luojaksi*. Antiikin ihminen näki itsensä korkeimmissakin toiminnoissa vain *käsityöläisenä*, joka työskentelee valmiin mallin mukaan ja joka taiteessakin vain jäljentää luontoa. (Keskustelukumppanini korosti erityisesti, miten keskeinen on käsityöläisen idea antiikin henkisen ja aineellisen kulttuurin ymmärtämisessä.)

Renessanssin filosofiassa tuli ensi kerran esiin näkemys ihmi-

sestä luojana, uutta luovana. Käsitys oli aluksi runollisen hämärä, esimerkiksi Pico della Mirandolan huudahduksessa ihmisen jumalankaltaisuudesta. Selkeämmin se tuli esiin Francis Baconilla, joka ennalta-kuvitteli, kuten eräät muutkin renessanssin miehet, että ihminen tulee tekniikan alalla luomaan uuden valtavien maailman. (Bacon: »Tieto on valtaa.»)

Seuraava uuden ajan kehitysvaihe, jossa kuva ihmisestä luojana tuli vahvasti esiin ja sai uusia piirteitä, oli saksalaisen filosofian suuruudenaika 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Viime aikoina on alettu — pitkällisen ylenkatseen jälkeen — jälleen arvostaa näitä saksalaisia, Hegeliä myöten. Äskettäin osui käteeni tunnetun poliittisen filosofin Isaiah Berlinin artikkeli Johann Gottfried Herderistä (Encounter, July 1965). Berlin, virkeä ja terävä tarkastelija, paljastaa tomon alta todellisen Herderin, joka on omaperäinen, ajatusrikas ja inspiroiva, jonka ideat ovat edelleen käyttö- ja kehityskelpoisia. Artikkelinsa motoksi hän on asettanut Herderin lauseen, joka on tälle saksalaiselle filosofian vaiheelle luonteenomainen: »Me elämme maailmassa, jonka me itse luomme.»

Ymmärtämisen rajat

Merkkillisimpiä uusia ajatuksia, joita uudella ajalla kohtaamme, on seuraava: »Ihminen voi oikeastaan ymmärtää vain sellaista, mitä hän itse on luonut.» Sen esitti ensimmäisenä selvästi Giovanni Vico 1700-luvulla. Vico huomautti, että oikeastaan ihmi-

nen pystyy ymmärtämään vain historiaa, koska vain se on (enemmän tai vähemmän) ihmisen omaa tekoa. Luontoa, joka ei ole ihmisen tekoa vaan Jumalan, ihminen ei pysty samassa mielessä ymmärtämään.

Huomaamme, että Vicon ajatuksen edellytys on se edellä esitetty ajatus, että ihminen on (josakin merkityksessä) luoja.

Myöhemmin uudella ajalla tuliin siihen muunnokseen Vicon ajatusta, että oikeastaan ihminen pystyy ymmärtämään ainoastaan *ajatteluaan*. Sillä ainoastaan tämä sisin piiri maailmankaikkeutta on varsinaisessa mielessä ihmisen omaa tekoa: käsitteenmuodostus ja käsitteen looginen liittäminen toiseen. (Huomaamme, että tämä käsitys ymmärtämisen rajasta rakentuu, paitsi toiselle ajatukselle ihmisestä luojana, ensimmäiselle ajatukselle, ettei ihminen 'saa' maailmasta käsitteitään valmiina vaan hän muodostaa ne itse.) Tähän lopputulokseen, että välittömästi ihminen voi ymmärtää ainoastaan ajatteluaan, tullaan Kantin ja tämän kansanomaistajan Schopenhauerin kautta (»maailma on mielteeni«). Luulisin, että tämä oivallus on sen valtavan logiikan harrastuksen yhtenä taustatekijänä, mikä viime vuosikymmeninä on virinnyt. Ajattelu on epävarmassa ja tuntemattomassa maailmassa ihmisen ainoa luja ja varma kamara. Sen ja ainoastaan sen hän voi rakentaa siten, että kivet liittyvät pettämättömästi toisiinsa.

Mutta tämä lohduuttomalta kuulostava käsitys, että ihminen ankarassa mielessä voi ymmärtää ainoastaan ajatteluaan, ei kumoakaan sitä Vicon käsitystä, että ih-

minen pystyy ymmärtämään historiaa, joka (tosin heikommassa mielessä kuin ajattelu) on hänen tekoaan, toisella ja syvemmällä tavalla kuin *luontoa*, joka ei ole lainkaan hänen tekoaan. Tämä Vicon käsitys saa meidän päivinä uuden kantavuuden.

Historian tietoinen ohjaaminen

Riitelevässä maailmassa, jossa yksityinen ihminen on monenlaisen sovittamattoman ristipaineen alainen, kuuluu yksi yksimielinen vaatimus, *suunnittelun* vaatimus. Tämä kohdistuu miltei kaikkiin ihmisten yhteiselämän alueisiin, jopa perheeseen («perhesuunnittelu»). On kuin jokin herännäisyyden aalto olisi kulkenut yli maailman. Ja kaikki nämä erityiset suunnittelun vaatimukset, perheen, liikeyrityksen, talouselämän, kulttuurin, yhteiskunnan jne suunnittelut huipentuvat yhteen suureen suunnittelun vaatimukseen: *ihmisen on suunnitelmallisesti, so. tietoisesti ohjattava historiaansa*. Suunnittelematon, pelkästään vaiston- ja rutiniinomainen toiminta koetaan yhä useammilla aloilla aikansa eläneeksi asenteeksi, ja välttämättä päädytään tähän suureen vaatimukseen: ihminen rakentakoon tietoisesti historiansa.

Mutta *pystyykö* ihminen siihen? Vaatimus on eri asia kuin sen täyttäminen. Vaikka rajoituisimme 'vaatimattomasti' vain yhteiskunnan suunnitteluun, on vastattava: nykyisillä tiedoilla yhteiskunnasta (ja ihmisestä) me emme pysty siihen. Tietäminen ja ymmärtäminen ei ole riittävä.

Olisiko siis käytävä voimallisesti tukemaan yhteiskuntatietei-

tä, jotta tietomme yhteiskunnasta nopeasti karttuisi tuon vaatimuksen tasolle? Tähän on kerettiläisesti vastattava: sekään ei autaisi, sillä yhteiskuntatieteitten nykyiset menetelmät *menevät ristiin* kyseisen vaatimuksen kanssa. (Vastaavasti väitti Wittgenstein psykologiasta: kysymykset, joihin se pyrkii vastaamaan, ja sen menetelmät ovat ristiriidassa keskenään.)

Yhteiskunta ja luonto

Vico selitti, että ihminen pystyy ymmärtämään historiaa toisella tavalla kuin luontoa, joka ei ole ihmisen tekoa. Kuitenkin ovat yhteiskuntatieteet viime vuosikymmeninä oleellisesti lainanneet menetelmänsä luonnontieteiltä (tietenkin mutatis mutandis). Lyhyesti ja karkeasti sanottuna: mittaavilla, kvantitatiivisilla menetelmillä, joilla luonnontiede on menestynyt, rekisteröidään kyllä ihmisen yhteiskunnalliseen käyttäytymisen eräitä puolia ja saadaan tuloksia, jotka ovat ehkä loogis-maattisesti muodostettavissa yhtenäiseksi tiedon järjestelmäksi. Mutta ihmisen yhteiskunnallisen käyttäytymisen *ymmärtäminen*, siinä määrin, että ihminen voi sitä tietoisesti ohjata, edellyttää toisenlaista, 'sisällöllisempää' käsitteenmuodostusta kuin on laita nykyisissä yhteiskuntatieteissä. Käsitteillä on sisältö ja ala (intensio ja ekstensio), ja käsitteen muodostus yhteiskunnallisista ilmiöistä vaatii nähdäkseni suuremman painon panemista käsitteen sisällön 'todellisuudenmukaisuuteen' kuin tapahtuu nykyisissä yhteiskunta-

tieteissä, joissa käsitteen sisällön muodostuksesta usein selvittää kovin vähällä. (Poikkeuksia on, kuten Theodor Beltlen »Die Funktion der Wirtschaft in Theorie und Praxis«.) Syvin ristiriita yhteiskuntatieteiden menetelmien ja yhteiskunnan suunnittelun vaatimuksen välillä lienee kuitenkin seuraava. Yhteiskunnan suunnittelu merkitsee, että ihmiset tarkoituksellisesti, tietoisesti, valinnaisesti muodostavat sosiaalisia suhteita ja laitoksia; mutta yhteiskuntatieteitten (piilevä) oletamus on, että ihmisen yhteiskunnallinen käyttäytyminen on 'tapahtumista', jota kuvataan vastaavalla tavalla kuin luonnon tapahtumista, eikä tarkoituksellista, intentionaalista toimintaa.

Eliitti ja massa

Tästä ristiriidasta on eräs väärä ulospääsy, takaovesta: se että yhteiskunnassa on *eliitti*, joka suunnittelee, toimii tarkoituksellisesti, valiten erilaisten tavoitteiden ja keinojen välillä, ja *massa*, jonka käyttäytyminen on 'tapahtumista' lähes niin kuin luonnon tapahtuminen, jonka käyttäytymisen lainalaisuudet voidaan formalisoida kauniiksi järjestelmäksi niinkuin fysikaalisten kappaleiden 'käyttäytyminen' ja jonka käyttäytymistä 'suunnitellaan' niinkuin insinöörit suunnittelevat siltoja ja patoja. Tämä ajatus ei ole *kovin* yliammuttu... Mutta uskon, että aikakautemme hengessä oleva ja ihmisissä elävä vaatimus suunnittelusta, kehityksen tietoisesta ohjaamisesta, ei tähtää *tähän* suuntaan (mihin se kyllä voi toteutua, nykyisten edellytysten vallitessa).

R. W.